

Traducerile lui Eliade – sursă de receptare a scriitorului în Polonia. Recenzii și comentarii

Magdalena FILARY*

Key-words: *Eliade's translations, Polish reception, comments, reviews, history of religions*

Mircea Eliade este considerat în Polonia unul dintre cei mai remarcabili umaniști ai secolului XX. Recenziile la traducerile operelor sale care au apărut în comunism și postcomunism în Polonia oglindesc receptarea scriitorului de către cercetători polonezi, precum și a ideologiei lui.

Pe parcursul anilor, această receptare s-a schimbat în funcție de situația politică. Cu toate că Eliade nu făcea parte din categoria „autorilor interziși”, regimul comunist nu a permis publicarea operelor sale fără cenzură. Și astfel, din motive necunoscute, publicarea scrierilor eliadești s-a făcut abia după abolirea cenzurii. Cu toate acestea, primele recenzii a trebuit să ascundă unele sensuri și mesaje pentru a putea fi publicate în presa poloneză.

Una dintre lucrările care tratează creația lui Eliade este eseul lui Leszek Kołakowski¹ *Mircea Eliade: Religia jako paraliz czasu (Mircea Eliade: Religia ca o paralizie a timpului)*, o scurtă introducere la *Tratatul de istorie a religiilor* (ediția I, apărută în 1966 la Varșovia). Kołakowski distinge două grupe de cercetători în acest domeniu: o categorie care îl amplasează pe Eliade alături de filosoful german Rudolf Otto, iar altă categorie, de funcționaliști, care îi include pe Marks și Freud, dar și pe Durkheim, Malinowski, Taylor, Frazer și Levi-Strauss. Kołakowski, vorbind despre Eliade, nu ni-l prezintă direct, ci se folosește de descrierea lui referitoare la înțelegerea simbolului, ca să ne transmită mai departe dorința fundamentală a omului: încremenirea timpului.

Teoria desconsiderării punctului de vedere evoluționist și istoric este explicată de filosoful polonez ca fiind un demers „intenționat și fundamentat filosofic, nu ca rezultat al unei neglijențe de cercetare” (Kołakowski 1966: XVIII).

În introducerea la eseul lui, în notele de subsol,

Kołakowski a menționat indicii referitoare la existența bibliografiei lui Eliade în Polonia; este vorba despre lista lucrărilor lui, ca și de aportul critic al doctrinei, despre care vorbește în cartea lui Tadeusz Margul *Sto lat nauki o religiach świata*

* Universitatea din Craiova, România.

¹ L. Kołakowski (1927-2009) – unul dintre cei mai importanți filosofi polonezi, cunoscut pe plan internațional ca un critic al marxismului, dar și ca istoric al filosofiei și filosof al religiei, eseist, publicist.

[*O sută de ani de știință despre religiile lumii*] apărută în 1964 la Varșovia la Editura Książka i Wiedza. Se subliniază astfel că încă cu doi ani înainte de publicarea celei mai noi opere despre știința religiilor a lui Eliade au mai apărut și alte lucrări referitoare la bibliografia lui. Kołakowski îl numește pe Eliade „elev al yoghinilor himalaieni”, menționând faptul că acesta respectă în filosofia sa evenimentele istorice” (Filary 2013: 1037-1038).

Stanisław Tokarski², în postfața la *Tratatul de istorie a religiilor*, apărut în 1993, amintește în patru subcapitole câteva motive relevante pentru eliadismul polonez, și anume: *Mitul omului singuratic*, *Tratatul în perspectiva eliadismului*, *Receptarea poloneză a eliadismului*, *Receptarea Tratatului*. Aceste texte au fost scrise din perspectiva a 30 de ani de la debutul lui Eliade pe piața editorială din Polonia. Eliade a fost întotdeauna apreciat pentru că nu se limita numai la istorie, nu bagateliza ceea ce este sfânt, chiar scotea în evidență rolul sacrului în cultură.

Introducerea profesorului Marcin Czerwiński (sociolog) la prima antologie a lui Eliade, *Sacrum, mit, istorie*, care a apărut destul de cenzurată, constituie una dintre cele mai substanțiale recenzii ale operei lui Eliade în Polonia. Czerwiński menționează contribuția semnificativă a lui Eliade în cultura europeană, precum și esența operei lui literare și științifice, contribuind astfel la popularizarea lui Eliade în Polonia.

Krzysztof Kocjan, la rândul lui, în introducerea la volumul *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului*, scrie dintr-o cu totul altă perspectivă, cea a anilor 1990. După părerea lui, *Șamanismul* a fost scris nu numai pentru specialiști, dar și pentru orice om de cultură care ar trebui să-l cunoască pe Eliade. Traducătorul menționează că această carte, care a apărut în Polonia acum patruzeci de ani, este considerată în continuare atractivă. Kocjan a mai scris o recenzie la volumul *Les Roumains. Précis historique*, intitulată *Eliade și Meșterul Manole*. Conform autorului recenziei, această carte este un exemplu al propagandei tipice vremurilor de atunci. Kocjan este și autorul cuvântului-înainte la volumul *De la Zamolxis la Gengis-Han*, în care face referire la faptul că Eliade s-a făcut cunoscut prin căutarea a ceea ce este universal (Eliade 1937: 3); dar, conform lui Kocjan, Eliade – istoric al religiilor predominant asupra lui Eliade – politician român. Se consideră că prin această carte Eliade își plătește datoria față de cultura română. Kocjan sublinează interesul lui Eliade pentru culturi primitive, precum și importanța și influența lor asupra interpretării istoriei, nu numai prin documnte scrise, ci și spiritual. Acesta constituie un mesaj viu, ceea ce se poate observa după exemplul miturilor și credințelor. Kocjan încearcă să-l convingă pe cititor că Eliade este încă necunoscut publicului polonez, care până acum îl știa mai mult ca autor al sintezelor despre istoria religiilor.

În Polonia au apărut câteva articole și mențiuni cu privire la metodologia lui Eliade. Printre cei mai cunoscuți recenzenti polonezi ai lucrărilor lui se află Zygmunt Poniowski³, care scria cel mai des pentru revista *Euhemer*⁴. El a publicat recenzia intitulată *Pierwszy zbiór prac o metodologii religioznawstwa (Prima*

² S. Tokarski (n. 1941) – profesor la Institutul Orientului Apropiat și Îndepărtat din cadrul Universității Jagiellone din Cracovia.

³ Z. Poniowski (1923-1999) – istoric al religiilor, precursor al cercetărilor asupra religiei în Polonia.

⁴ „Euhemer” – revistă științifică dedicată istoriei religiilor, înființată în 1957, la Varșovia, de către Asociația Ateștilor și Liber-Gânditorilor. Din 1992 apare sub denumirea „Przeгляд Religioznawczy”.

culegere de texte cu privire la metodologia istoriei religiilor) – *The History of Religions. Essays in Methodology*. Profesorul Poniatowski a fost interesat nu numai de analiza metodologiei lui Eliade, dar și de a altor reprezentanți ai Școlii de la Chicago (de exemplu, Joachim Wach). A fost unul dintre principalii recenzenți ai cărților lui Eliade apărute în timpul cenzurii în Polonia, alături de Bronk, Tokarski, Margul și Kijowski.

Realitățile anilor 1950 și 1960 au fost brutale pentru autori și nu au permis gândirea liberă, ideile erau reinterpretate, inclusiv traducerile lui Eliade în poloneză. Frica față de cenzură a determinat omiterea unor idei „incomode” ale autorului și mai ales cele care se refereau la comunism. În cazul lui Eliade, până și premisele metodologice create în jurul sacralului au fost cenzurate. Un astfel de exemplu îl constituie recenzia lui Poniatowski referitoare la opera lui Eliade și Kitigawa *The History of Religions. Essays in Methodology*, apărută în revista *Euhemer*. În anumite fragmente se suprainterpretează metodologia lui Eliade, fără să fie inclus contextual și enunțul întreg al autorului. Recenzia lui Poniatowski este plină de evaluări făcute de acesta din punctul de vedere al școlii lui Marx, al cărei reprezentant a fost. Istoricul polonez prezintă doar fragmente selecționate, scoase din context. Este posibil ca aceasta să fie rezultatul ingerinței cenzurii, dar nu se știe de ce se căuta cu orice preț o analogie între eliadism și marxism (Poniatowski 1958).

Merită menționată și recenzia la *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. II: *De la Gautama Buddha până la triumful creștinismului*, făcută de Włodzimierz Lengauer, cartea fiind tradusă de S. Tokarski. Această recenzie i-a surprins pe cercetătorii eliadismului, autorul înfățișând problemele pe care le vede din perspectiva unui recenzent. În primul rând, faptul că este greu să polemizezi cu morți, iar în al doilea rând, că opera nu a apărut în întregime. Lengauer își exprimă mulțumirea pentru faptul că s-a reeditat *Tratatul de istorie a religiilor* și a apărut traducerea în poloneză a *Șamanismului*, dar considera că „Eliade a apărut în Polonia prea târziu”.

Recenziile anilor 1980 sunt mai liberale, dar în continuare folosesc simboluri, metafore, neputând să se refere deschis la situația lui Eliade ca emigrant sau la situația politică din țările blocului estic, precum și la alte chestiuni problematice din acea perioadă.

Serafin Korczak-Michalewski a scris recenzia cărții lui Eliade *Yoga. Nemurire și libertate*, tradusă din limba franceză de Baranowski. Autorul recenziei remarcă faptul că această carte nu este pentru un cititor mediocru, care s-ar fi așteptat la o introducere treptată în problematica yoghină, volumul părând a fi destinat specialiștilor, deoarece tratează aspecte care încă nu au fost cunoscute în Polonia în acea perioadă. În Europa, la fel și în Polonia, Eliade este considerat un cunoscător remarcabil în ceea ce privește yoga. Dar, conform recenzentului polonez, capitolele despre yoga clasică sunt cele mai slabe și insuficient prelucrate. În schimb, îl laudă pe traducător pentru fidelitatea traducerii și menționează că aproape într-o singură zi s-au vândut toate cărțile.

Articolul lui A. Kijowski *Wizja ludzkości nieomyślnej* (*Viziunea omenirii infailibile*), apărut în revista „*Twórczość*”, este o reflecție asupra volumului *Aspects du mythe*, care la vremea aceea încă nu fusese publicat în Polonia. Autorul a vrut să trezească interesul cititorilor polonezi și să-i încurajeze să traducă volumul. Este o

dovadă că intelectualii polonezi au fost interesați de operele lui Eliade apărute în străinătate, dar și a faptului că Eliade a avut o mare influență asupra generației filosofilor și criticilor din care făcea parte Kijowski.

Jarosław Skowroński⁵ a scris recenziile cărții *Secretul doctorului Honigberger*, apărută în revista „Przeгляд Tygodniowy” și intitulată *Podróż na wschód (O călătorie în Est)*. Aceasta a contribuit la marele succes al cărții deoarece Skowroński a menționat numele autorului considerându-l „unul dintre cei doi (pe lângă Lévi-Strauss) giganți ai antropologiei culturale și ai istoriei religiilor”.

Recenzia cărții *Istoria credințelor și ideilor religioase* scrisă de Jerzy Kosiewicz⁶ și apărută în revista *Euhemer* este una dintre primele recenzii ale acestei cărți pe piața editorială din Polonia. Prof. Kosiewicz a scris și recenziile lucrării *Eliade și Orientul*, al cărei autor – Stanisław Tokarski – a prezentat cu totul altă opinie decât cele înregistrate până acum; de data aceasta una pozitivă. El a făcut și o interpretare a teoriei lui Eliade. Recenziile apărute înainte de cea a lui Kosiewicz exprimeau mai degrabă atitudinea critică față de gândirea lui Eliade.

Un loc important în receptarea lui Eliade în Polonia îl ocupă recenziile lui Ireneusz Kania, printre care: *O pewnej propozycji aksjologicznej Mircei Eliadego (Despre o propunere axiologică a lui Mircea Eliade)*, *Między przypadkiem a koniecznością, czyli życie jako próba labiryntu (Între întâmplare și necesitate, adică viața ca o încercare a labirintului)*, *Kryptoutobiografia fantastyczna Mircei Eliadego (Criptoautobiografia fantastică a lui Mircea Eliade)*, postfață la *Dayan, Tinerețe fără tinerețe*. Kania este traducător al operelor lui Eliade și autor al mai multor recenzii consacrate autorului român, având ca scop promovarea eliadismului și apropierea publicului polonez de ideile lui Eliade. De asemenea, Kania arată omniprezența motivului inițierii la Eliade și complexitatea ambivalenței morții și vieții, interpretând aceasta prin constatarea că nașterea este începutul marșului spre moarte (Kania 2001: 161, 168). Culegerea de recenzii a lui Kania (2001) cuprinde, alături de eseuri și recenzii, și postfețe la jurnalele și beletristica lui Eliade.

În anii 1990 și după anul 2000 au mai apărut câteva recenzii ale cărților lui Eliade, printre care cea a lui Benisz la *Mitul eternei reîntoarcei*, apărută în revista „Przeгляд Filozoficzny” în 1998; recenziile lui Jerzy Prokopiuk⁷ la *Cosmologie și alchimie babiloniană*, apărută în volumul *O niebie i Ziemi – inaczej (Despre cer și pământ – altfel)* (2001); recenziile prof. Joanna Tokarska-Bakir, antropolog cultural, la *Initiation, rites, sociétés secrètes*, apărută în revista „Czasopismo Kulturalne”.

Promovarea lui Eliade ca scriitor într-o perioadă propice a receptării lui, mai ales datorită traducerilor unor lucrări beletristice, a contribuit la apariția în limba polonă a celei mai importante opere a sa din domeniul istoriei religiilor, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, în trei volume, în 1994.

Traducerile operei lui Eliade au trezit interesul publicului polonez și față de literatura scriitorului, dar, pentru cei mai mulți, el a rămas în primul rând un istoric al religiilor.

⁵ J. Skowroński – filolog, traducător și editor, mai ales al literaturii antropologice.

⁶ J. Kosiewicz (n. 1949) – filosof, istoric al religiilor, cercetător în domeniul filosofiei antropologice și al filosofiei religiilor.

⁷ J. Prokopiuk (n. 1931) – filosof, gnostic, antropozof și eseist.

Bibliografie

- Eliade 1937: Mircea Eliade, *Naționalismul*, „Vreamea”, 10, nr. 486.
- Eliade 1966: Mircea Eliade, *Traktat o istorii religii*, Varșovia.
- Filary 2013: Magdalena Filary, *Beata's Skarżyńska contribution to Mircea Eliade reception in Poland*, în Iulian Boldea (coord.), *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI.
- Kania 2001: Ireneusz Kania, *Ścieżka nocy*, Cracovia.
- Kocjan 2002: Krzysztof Kocjan, *Przedmowa tłumacza*, în M. Eliade, *Od Zamolxisa do Czyngis-hana*, Varșovia.
- Kořakowski 1966: Leszek Kořakowski, *Mircea Eliade: Religia jako paraliż czasu*, în *Traktat o historii religii*, Varșovia.
- Leociak 1999: Leociak Jacek, *Gra w dziennik*, „Nowe Książki”, 6, 45-46.
- Margul 1964: Tadeusz Margul, *Sto lat nauki o religiach świata*, Varșovia.
- Poniatowski 1958: Zygmunt Poniatowski, *Istota i struktura religii*, Kielce.
- Poniatowski 1961: Zygmunt Poniatowski, *History of Religions: Essays in Methodology*, „Euhemer”, 20, nr. 1, 53-59.
- Skarżyńska 2009: Beata Skarżyńska, *Mircea Eliade w Polsce*, Varșovia.
- Tokarski 1984: Stanisław Tokarski, *Eliadowska metodologia badań*, în *Eliade i Orient*, Wrocław.

Eliade's Translations – A Source of the Writer's Reception in Poland. Reviews and Comments

The reviews of Eliade's translations, which appeared in Poland during the communist and post-communist period reflect the perception of the writer and of his ideology in the eyes of the Polish researchers. Over the years, this perception has changed according to the political situation. As it is known, the communist regime did not allow the publishing of Eliade's works without censorship, even though he did not fall in the category of “banned authors”. For unknown reasons, the publication of his works could be done only after the abolition of censorship. However, early reviews hid some meanings and messages so that they could be published in the Polish press. Our paper is an overview of the comments and reviews of Eliade's translations, made by famous Polish philosophers and historians of religion, such as Leszek Kořakowski, Stanisław Tokarski or Zygmunt Poniatowski. They treat, among others, two of Eliade's fundamental works: *History of Religions* and *Treatise on the History of Religions*, familiarizing, at the same time, the Polish public not only with Eliade's person, but also with his philosophy.